

“Gecə” sözünün dilimizdəki eybəcər variantı haqqında- *Müsamirə*

“Gecə” sözünün dilimizdəki eybəcər variantı haqqında. Əgər son illərin mediasına nəzər yetirsək, ən müxtəlif tədbirlərin kütləvi surətdə “gecə” adlandırılmasının şahidi olarıq. Uzun müddət diqqətimi cəlb edən bu eybəcər “gecə”nin tarixi ilə də maraqlanır, Milli kitabxanada ötən illərin qəzet dəstləri ilə işləyərkən, bunu da unutmurdum. Ötən əsrin 37-ci ilinin qəzetində rastlaşdım bu sözlə: “Vaxtilə Mayakovskinin öz “Pampadur” adlı satirasında amansızcasına ifşa etdiyi xalq düşməni Ruhulla Axundov da devrimizin ən talantlı şairini hər vəchlə hörmətdən salmağa, ölümünün ildönümü münasibətilə verilən gecələri pozmağa çalışırdı.” (Məmməd Arif, “Kommunist” qəzeti, 24 aprel 1937-ci il).

“Gecə” sözünün həmin illərdə rəsmi sənədlərdə də işləndiyi ilə rastlaşdım: “4. Kom-~~so~~-mo-~~lun~~ Mər-~~kə~~-zi Kom-~~ı~~-tə-~~rsi~~ ali mə-~~k~~-təb tə-~~l~~-ə-~~b~~-ə-~~l~~-ə-~~r~~-i-nin M.F.Axun-~~do~~-va həsr olun-~~muş~~ ümum-~~ba~~-kı ge-~~c~~-ə-~~s~~-i-ni təş-~~k~~-il et-~~sin~~. Azər-~~bay~~-can K(b)P MK ka-~~t~~-ı-~~bi~~ M.C.Ba-~~ğ~~-ı-~~rov~~10 iyul 1938-ci il”. (“Kommunist” qəzeti, 11 iyul 1938-ci il)

Düşünürdüm ki, həmin illərdə Azərbaycanda Marksın, Leninin əsərləri kimi ən mürəkkəb mətnlərin, Qərbin dahi ədiblərinin əsərlərini dilimizə böyük ustalıqla tərcümə edən mütərcimlərin (Süleyman Məlikov, Cabbar Cabbarov, Abbas Gülməmmədov, Midhət Ağamirov, Mikayıl Rəfili, Hüseyn Şərif, Əziz Şərif və başqaları) fəaliyyət göstərdiyi bir şəraitdə bu söz dilimizə necə daxil olub.

Bəzi xatirə yazılarında ustad sənətkarlarımızın da bu sözdən istifadə etdikləri ilə qarşılaşdım: “ASE-nin Baş redaktoru Rəsul Rza 1970-ci ilin 1 iyununda atama 60 illik yubiley mərasiminə rəsmi dəvət və dost məktubu göndərir: “Hörmətli İmamverdi! Bu ayın 19-da Bakıda mənim altmış illiyimə həsr olunmuş gecə keçiriləcəkdir. Səni əziz dostlarım arasında görsəm, şad olaram. Rəsul Rza.” (Azər Turan. “Unutmamaq haqqı, yaxud “Yoxdur həvəsim” şeirinin doğurduğu intibalar”, Ədəbiyyat qəzeti, 14 sentyabr 2019-cu il).

Xalq şairi Süleyman Rüstəmin xatirəsindən misal: “1927-ci ildə Mayakovski Bakıya gəlmişdi. Akademianın akt zalında onun oxucularla görüşü təfərrüatı ilə yadımdadır. Həmin şeir gecəsində böyük şairimiz Cavid də iştirak edirdi... Proletar Yazıçıları Cəmiyyəti oxucularla birlikdə Maarif Evinə də Mayakovskinin gecəsini təşkil etmişdi.” (Vaqif Yusifli, “Süleyman Rüstəmin qəlbi Azərbaycandan ayrılmaz”, Ədəbiyyat qəzeti, 23 noyabr 2019-cu il).

Qeyd edirəm ki, bu gün də xalq şairləri, xalq yazıçıları, akademiklər, ümumiyyətlə bütün ziyalılar bu sözü bol-bol işlədirlər.

“Gecə” 30-cu illərdən sonrakı estafetini “böyük uğur”la davam etdirdiyindənə ki, hazırda, sanki, onsuz keçinmək mümkün deyildir. Sanki bu söz hamını ovsunlayaraq, işlədilməsini tələq edir. Təbii ki, bunda son 20-25 ildə ölkə mediasını bürümüş kütləvi savadsızlığın da “rol”u danılmazdır. Bəzi misallara diqqət yetirək:

“Moldovada “Azərbaycan milli mətbəxi gecəsi” keçirilmişdir” (18.10.2012, AzərTAc); “Kanadada Azərbaycan kino gecəsi keçirilmişdir” (19.10.2012, Trend); Heydər Əliyev Fondunun Almaniyanın Köln şəhərində təşkil etdiyi “Azərbaycan gecəsi” böyük maraq doğurmuşdur-(21.11.2013, AzərTAc); “Türkiyə Universitetləri Məzunları” İctimai Birliyi “Mən fəxr edirəm ki, Azərbaycanlıyam” layihəsi çərçivəsində gecə keçirmişdir- (30.12.2013, AzərTAc); “Davosda “SOCAR - Azərbaycanın enerjisi” adlı Azərbaycan gecəsi keçirilmişdir” (23.01.2014, AzərTAc); “Biologiya gecəsi iştirakçıların marağına səbəb olmuşdur” (28.01.2014, AzərTAc); “Moskvada Azərbaycana həsr olunmuş “Kitabxana gecəsi” (01.05.2014, AzərTAc); “Lənkəranda təşkil olunmuş “Muzeylər gecəsi” “Açıq qapı” aksiyasında 650 nəfər iştirak etmişdir” (20.05.2014, AzərTAc); “Dünya Turizm Günü münasibətilə Azərbaycan Xalça Muzeyində gecə” (23.09.2014, AzərTAc); “Ağadadaş Ağayevin İstanbulda son gecəsi” (19.12. 2014, Lent.az; xəbərin sərlövhəsini oxuyanda xalq artistinə faciə üz verdiyini düşündüm); “Böyük Britaniyada fəaliyyət göstərən jurnalistlər üçün “London Press Club”un təşkilatçılığı ilə “ictimai gecə” keçirilib” (08.10. 2014, AzərTAc); “Nizami Kino Mərkəzində “Aşk sana benzer” filminin qala-gecəsi keçiriləcək” (17. 01. 2015, AzərTAc); “Eurovision-2015” çərçivəsində Vyanada Azərbaycan gecəsi” (21.05.2015, Lent.az); “Belçikanın Vaterlo şəhərində Azərbaycan gecəsi keçirilib” (22.10.2016, APA); “Sentyabrın 23-də Düsseldorf şəhərinin Robert Şuman Konsert Zalında Müslüm Maqomayevin anadan olmasının 75-ci ildönümünə həsr olunmuş mədəniyyət gecəsi keçirilib” (26.09.2017, APA); “Ərdoğan gecəyə xanımı Əminə Ərdoğanla birlikdə yollanıb” (01.09.2018, qafqazinfo.az); “Avropa Liqasında gecənin nəticələri” (23.08.2019, qafqazinfo.az); “Müğənni Rita Ora 54 yaşlı anası Vera Ora ilə birlikdə gecələrdə görüntülənib” (23.10.2019, qafqazinfo.az) və s. Eybəcərlik göz qabağındadır.

Az-çox savadı olan hər kəsə aydındır ki, yuxarıda göstərilən misalların hamısında “gecə” sözünü işlətmədən keçinmək olardı. Müğənnilərdən danışanda “konsert”, idmandan bəhs olunanada “tur”, “Azərbaycan milli mətbəxi gecəsi” əvəzinə “mətbəxi günü”, bəzi hallarda “axşam”, “tədbir” və s. işlətmək olardı. Sanki “gecə” sözü zorla Azərbaycan dilinə sığınmaqdadır.

İndi isə keçək məsələnin mahiyyətinə. Aydın ki, “gecə” rus dilindəki “вечер” sözünün qarşılığı kimi işlənir. Halbuki, rus dilində bu söz “axşam” və “axşam keçirilən tədbir” kimi anlaşılar. Rus dilində “gecə”yə “ночь” deyilir. Rusca-azərbaycanca ilk lüğətlərdə də “вечер” sözünün tərcüməsi belə verilmişdir: вечер – 1. axşam 2. müsəmirə (Rusca-türkcə lüğət, redaktor Ruhulla Axundov, II cildə, 1-ci cild, Bakı, Azər nəşr, 1928). Sonrakı nəşrlərdə isə “gecə” əlavə edilmişdir: вечер – 1. axşam 2. müsəmirə 3. gecə; вечер балета-balet gecəsi; литературный вечер - ədəbi gecə (Rusca-azərbaycanca lüğət, Ə.Ə. orucovun redaktəsi ilə, III cildə, 1-ci cild, Bakı. “Elm” nəşriyyatı, 1971). Sonrakı nəşrlərdə də bu cür təkrar olunur. Nəhayət, “gecə” “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə də 2-ci izah kimi təsbit olunmuşdur: “2. Müəyyən ictimai, siyasi, ədəbi məsələlərə, görkəmli şəxsiyyətlərin xatirəsinə həsr olunmuş axşam yığıncağı. Füzuli gecəsi. Ədəbi gecə. Gənclər gecəsi. // dan. Axşam keçirilən müsəmirə, konsert.” (“Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”, IV cildə, 2-ci cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2006).

Halbuki, Rusiyada çap olunmuş rusca-xarici dil lüğətlərində də “вечер” sözünün, Ruhulla Axundovun lüğətində olduğu kimi, iki mənası vardır: вечер – 1. axşam 2. müsəmirə; литературный вечер – edebiyat müsəmirəsi (Русско-турецкий словарь, главный редактор М. В. Лазарова, Москва, изд. “Советская Энциклопедия”, 1972). Beləliklə, “3. gecə”nin uydurma, saxta olduğu aydınlaşır. Bunun ən etibarlı sübutu isə “gecə” sözünün ədəbi dildə bol-bol işlənməsinə baxmayaraq, ötən onilliklər (70-80 il) ərzində xalqın onu qəbul etməməsidir. Heç kəsin dilindən yuxarıda sadalanan tədbirlərə gedəndə və ya qayıdanda “filan gecəyə gedirəm” və ya “filan gecədən gəlirəm” sözlərini eşitməzsiniz. Xalqın müdrikliyi özünü hər məqamda göstərir.

Bəs “gecə” əvəzinə nə işlətməliyik? Yuxarıdakı misallarda göstərdiyimiz kimi, çoxlu münasib sözlər vardır ki, onlardan istifadə etmək olar. Ümumiyyətlə isə, ərəb dilinin sözü olan “müsəmirə” “вечер” sözünün mənasını doğru-düzgün ehtiva edir: axşam yığıncağı // axşam tamaşası (Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti, elmi redaktor Məmməd Adilov, II cildə, 2-ci cild, Bakı. “Şərq-Qərb”, 2005). Yuxarıda istinad etdiyimiz lüğətlərin də hamısında, o

cümlədən Rusiyada çap olunmuş lüğətdə də “вечер” sözünün “müsamirə” tərcüməsi də verilmişdir. Qeyd edirəm ki, rus klassiklərinin (Qoqol, Tolstoy, Dostoyevski) əsərlərindən də “вечер” sözü “müsamirə” kimi tərcümə edilmişdir.

Məlumdur ki, dilimizdə “mü” hissəciyi olan sözlər ərəb dilindən alınma sözlərdir və Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğətində onların sayı 300-dən çoxdur. “Müsamirə” sözü də onların arasındadır. Həmin sözlərin böyük əksəriyyəti gündəlik yazılı və şifahi dilimizdə işlənir. “Müsamirə” sözünü də işlətmək (zərurət yarandıqda) “gecə”dən daha münasib deyilmi?

Əlirza Balayev,
əməkdar jurnalist